

COLONIA AUGUSTA ACHAICA PATRENSIS

«Ψευδο-αυτόνομα» νομίσματα της Πάτρας από τις ανασκαφές

Ετοιμάζοντας εδώ και μερικά χρόνια τη δημοσίευση νομισματικού υλικού των αυτοκρατορικών ρωμαϊκών χρόνων, από τις ανασκαφές της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Πατρών στην Πάτρα, είχα την τύχη να βρω, ανάμεσα στα συνήθως πολύ φθαρμένα και μερικές φορές μονότονα επαναλαμβανόμενα μεμονωμένα νομίσματα, μερικά κομμάτια, τα οποία νομίζω ότι αποτελούν γενναιόδωρη ανταμοιβή της προσπάθειας για την ταξινόμηση του μεγάλου πλήθους του υλικού¹.

Το πιο αξιόλογο προφανώς από τα μεμονωμένα νομίσματα που βρέθηκαν στην Πάτρα μεταξύ των ετών 1970 και 1982, είναι ένα «ψευδο-αυτόνομο» του τοπικού νομισματοκοπείου, το οποίο έχει δημοσιευθεί ιδιαιτέρως². Επειδή η ανακοίνωση αυτή ξεκίνησε από το ίδιο νόμισμα, θα πρέπει να πούμε και εδώ μερικά λόγια για το νέο απόκτημα (εικ. 1 α). Είναι μικρή υποδιαίρεση, όπως και τα υπόλοιπα «ψευδο-αυτόνομα» νομίσματα που θα μας απασχολήσουν, βάρους 2,94 γραμμ. Βρέθηκε το Νοέμβριο του 1977, στην ανασκαφή του οικοπέδου της οδού Φαβιέρου 39 – 41. Μπροστά φέρει προτομή Αρτέμιδος Λαφρίας και πίσω τρίποδα. Κάτω από τον τρίποδα εικονίζεται σφαίρα (:). Η επιγραφή του νομίσματος, που απλώνεται και στις δύο όψεις του, είναι COL AUG ACH PAT. Αυτή αναπτύσσεται, με βεβαιότητα, σε COLONIA AUGUSTA ACHAICA PATRENSIS. Έτσι προκύπτει ότι η αποικία της

α

β

γ

δ

ε

στ

Εικόνα 1 α-στ. Πάτρα. «Ψευδο-αυτόνομες» κοπές.

Εικόνα 2. Πάτρα.
Μάρκος Αυρήλιος.

Εικόνα 3. Πάτρα.
Λούκιος Ουήρος.

1. Στη δύσκολη αρχή της προσπάθειας, αποφασιστικής σημασίας ήταν η υποστήριξη και η βοήθεια, που μου προσφέρθηκαν στο Μουσείο Πατρών από τον τότε Έφορο Αρχαιοτήτων κ. Γιάννη Παπαποστόλου, ο οποίος είχε νιώσει βαθιά την ανάγκη της δημοσίευσης υλικού από την πλούσια και ποικιλόμορφη συγκομιδή των ανασκαφών. Τον ευχαριστώ και από εδώ θερμά. Ευχαριστίες εκφράζονται προς τον υπάλληλο του Νομισματικού Μουσείου κ. Βασ. Σοφικίτη και τους καλλιτέχνες φωτογράφους κ.κ. Ηλία Ηλιάδη και Πέτρο Κωνσταντόπουλο για τη φωτογράφιση του υλικού.

2. P. Agallopoulou, Two Unpublished Coins from Patras and the Name of the Roman Colony, *Hesperia* 58, 1989, 445-446, πίν. 82 α.

Πάτρας, που ιδρύθηκε από τον Αύγουστο το 14 π.Χ., ονομαζόταν Colonia Augusta Achaica Patrensis και όχι Colonia Augusta Aroe Patrensis, όπως είναι καθιερωμένο, με βάση τις επιγραφές των νομισμάτων της αποικίας από τον Αύγουστο ως τον Καρακάλλα. Οι επιγραφές των νομισμάτων, ωστόσο, σε καμιά περίπτωση εκτός από την παραπάνω, όσο τουλάχιστον γνωρίζω, δεν δίνουν τίποτε περισσότερο από τα αρχικά A A για τις δύο μεσαιές λέξεις του ονόματος της αποικίας. Ένα παράδειγμα μάς δίνει το επόμενο «ψευδο-αυτόνομο» νόμισμα της Πάτρας (εικ. 1 β). Εδώ έχουμε μπροστά λύρα και πίσω τα όπλα της Αρτέμιδος, αλλά και του Απόλλωνος, δηλαδή φαρέτρα ανάμεσα σε βέλος και τόξο. Η επιγραφή είναι COL AA PATR³. Η βραχυγραφία A A, που συναντάται έτσι μόνο, πάνω σε όλες τις μέχρι τώρα γνωστές νομισματικές εκδόσεις της ρωμαϊκής Πάτρας, έχει αναπτυχθεί από παλιά σε Augusta Aroe. Η επιγραφή του νέου δείγματος (εικ. 1 α), προχωρώντας λίγο παρακάτω, μας αναγκάζει να σβήσουμε την ανάμνηση της προϊστορικής Αρόης από το όνομα της ρωμαϊκής αποικίας. Το νέο απόκτημα τοποθετείται χρονικά στην περίοδο των Αντωνίων, επειδή η προτομή της Λαφρίας Αρτέμιδος συγκρίνεται με νομισματικά πορτραίτα της Φαυστίνας Β⁴. Μία άλλη κοπή της Πάτρας, που αντιπροσωπεύτηκε στα ευρήματα των ανασκαφών του 1975, μάς δίνει στην πίσω όψη προτομή της Φαυστίνας Β⁵, με την επιγραφή [FAUSTINA] — AUG C[AA]PA (εικ. 2). Στην εμπρόσθια πλευρά έχουμε προτομή του Μάρκου Αυρηλίου, με την επιγραφή IMP CAE M AUREL -[A]NTONINUS A[UG]⁶.

Εξετάζοντας προσεκτικότερα την ομάδα των «ψευδο-αυτόνομων» εκδόσεων της Πάτρας, έγινε φανερό ότι ορισμένες παραστάσεις τους μπορούν να συνδεθούν με τη μητρική λατρεία, δηλαδή τη λατρεία της φρυγικής Μεγάλης Μητέρας, της Μητέρας των Θεών, της Κυβέλης, και του παρέδρου της Άττης, που είχαν ναό στη ρωμαϊκή Πάτρα, όπως μας πληροφορεί ο Πausanias (VII. 20. 3). Η εξέλιξη και η άνθηση της λατρείας αυτής σημάδων την εποχή των Αντωνίων⁶.

Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί το τρίτο «ψευδο-αυτόνομο» νόμισμα (εικ. 1 γ). Αυτό ανήκει σε πλούσια κοπή, η οποία έδωσε τα επτά από τα δεκαπέντε «ψευδο-αυτόνομα» κομμάτια, που βρέθηκαν στο ανασκαφικό υλικό της περιόδου 1970–82. Στη μία πλευρά έχουμε κυλινδρικό βωμό, και πάνω του φρυγικό πύλο μεγάλων διαστάσεων. Στην άλλη όψη παριστάνονται σύριγγα και pedum⁷. Ίχνη επιγραφής

δεν διατηρούνται. Η σύνθεση βωμού-φρυγικού πύλου αναγνωρίστηκε και στο δεξιό μέρος του οπισθοτύπου νομίσματος της Πάτρας, εποχής Λουκίου Ουήρου (εικ. 3). Ο οπισθότυπος αυτός συνδυάζεται και με εμπροσθότυπο του Μάρκου Αυρηλίου. Η καλή διατήρηση του δείγματος της εικ. 3⁸, μάς επιτρέπει να διακρίνουμε τις γιρλάντες του βωμού, πάνω στον οποίο ακουμπά ο φρυγικός πύλος. Υπάρχει επίσης και βάθρο, όπου στηρίζεται ο βωμός. Εικονίζεται ο Genius της πόλης και ένας ακόμα — αναμμένος — βωμός.

Ξαναγυρίζοντας στις «ψευδο-αυτόνομες» εκδόσεις της Πάτρας, ας δούμε ένα ακόμα δείγμα με σημαντικό, για τη μελέτη μας, συμβολικό περιεχόμενο (εικ. 1 δ)⁹. Αυτό φέρει στην εμπρόσθια πλευρά κεφάλι κάπρου, πιθανότατα του Καλυδώνιου κάπρου, και την επιγραφή CA-AP. Ο Καλυδώνιος κάπρος προφανώς υπενθυμίζει τη μεταφορά του λατρευτικού αγάλματος της Λαφρίας Αρτέμιδος από την Καλυδώνα στην Πάτρα, κατά την ίδρυση της αποικίας από τον Αύγουστο (Pausanias VII. 18. 8-9). Τη μελέτη μας, πάντως, ενδιαφέρει ιδιαίτερα η παράσταση του οπισθοτύπου, όπου έχουμε μαζεμένα όλα τα αντικείμενα, τα οποία εικονίζονταν απλωμένα και στις δύο όψεις της προηγούμενης «ψευδο-αυτόνομης» κοπής, δηλαδή το βωμό με το φρυγικό πύλο, τη σύριγγα και το pedum. Η μορφή που κρύβεται πίσω από τα σύμβολα είναι προφανώς ο Άττης, ο Φρύγας (πρίγκηπας) βοσκός, ο σύντροφος της Μεγάλης Μητέρας, της Κυβέλης.

3. *Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Phlasiā-Laconia* (Copenhagen 1944) αρ. 166.

4. Βλ. *Hesperia*, ό.π. 446.

5. T. E. Mionnet, *Description de médailles antiques, grecques et romaines*, Tome II (Paris 1807) 195-196, αρ. 351.

6. Βλ. J. Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'empire (96-192)* (Paris 1955) 312-320. Για το μύθο του Άττη βλ. M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis, The Myth and the Cult* (London 1977) 88-92.

7. T. E. Mionnet, ό.π., Tome VI (Paris 1813) 651, αρ. 267.

8. Το νόμισμα ανήκει στο Ashmolean Museum. Εκμαγεία του διαθέτει το Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας του ΕΙΕ, και ευχαριστώ τους Θ. Ριζάκη και Χ. Παπαγεωργιάδου για την παραχώρηση της άδειας αναφοράς και απεικόνισης. Στο ανασκαφικό υλικό της Πάτρας (1970-82) υπάρχουν φθαρμένα δείγματα και των δύο αυτοκρατόρων. Βλ. S. W. Grose, *Fitzwilliam Museum, Catalogue of the McClean Collection of Greek Coins II* (Cambridge 1926) 408, αρ. 6341 (Μάρκος Αυρήλιος) και L. Forrer, *The Weber Collection II* (London 1924) 433, αρ. 3967 (Λούκιος Ουήρος).

9. *SNG Cop.* 165.

Στο σημείο αυτό είναι ώρα να αφήσουμε για λίγο τα νομίσματα και να πάμε σε μια σειρά από λυχνάρια, με την παράσταση του Ἄττη στο δίσκο, τα οποία προέρχονται από τις ανασκαφές της Πάτρας και έχουν τραβήξει την προσοχή των ερευνητών. Ο συνάδελφος Μιχάλης Πετρόπουλος δημοσίευσε πρόσφατα τρία τέτοια λυχνάρια (εικ. 4-5)¹⁰. Δύο άλλα λυχνάρια με το ίδιο θέμα, ένα από τις ανασκαφές της Πάτρας (εικ. 6), και ένα ίδιο από τη Σπάρτη, στο Βερολίνο, έχουν δημοσιευθεί από τους Ph. Bruneau και A. Furtwängler¹¹. Και τα πέντε λυχνάρια είναι ασυνήθιστα μεγάλου σχήματος, εντάσσονται στο κορινθιακό εργαστήριο, και χρονολογούνται στα τέλη του 2ου – αρχές του 3ου αι. μ.Χ. Το θέμα που διακοσμεί το δίσκο τους είναι, όπως προαναφέραμε, η παράσταση του Ἄττη¹². Ο νεαρός Φρύγας, ανακλιμένος κάτω από ένα δένδρο, κρατάει το *pedum*, ενώ γύρω του διακρίνονται άλλα μητρικά σύμβολα, η σύριγξ, το τύμπανο, ο διπλός αυλός και τα κύμβαλα. Ο ρόλος της μουσικής στη μητρική λατρεία ήταν μεγάλος. Στην παράσταση του δίσκου του λυχναριού της εικ. 5 ο Ἄττης παριστάνεται καθιστός. Στο λύχνο της εικ. 4 εικονίζονται ακόμα ο σκύλος του βοσκού, και *cista mystica*, κυλινδρικού σχήματος, με κωνικό κάλυμμα¹³.

Μια κοπή του Σεπτιμίου Σεβήρου έρχεται, στη συνέχεια, να προσθέσει τη μαρτυρία της στην επιχειρούμενη προσέγγιση της μητρικής λατρείας στη ρωμαϊκή Πάτρα (εικ. 7). Το νόμισμα προέρχεται από το νομισματοκοπείο της Colonia Patrensis και βρίσκεται στο Μόναχο¹⁴. Η πίσω όψη του απεικονίζεται στο κλασικό σύγγραμμα των Imhoof-Blumer και Gardner: *A Numismatic Commentary on Pausanias* (πίν. Q, iv). Η περιγραφή που δίνεται στη σελίδα 75 του συγγράμματος αυτού είναι η εξής: *Altar surmounted by box, in front of it some temple-officers; behind, spectators; in exergue, river-god reclining*. Πρόκειται ασφαλώς για κάποια ιεροπραξία. Το επίκεντρο είναι ο βωμός και η «κίστη» που υψώνεται πάνω του. Η «κίστη», κατά τη γνώμη μας, μοιάζει περισσότερο με φρυγικό πύλο. Μολονότι το νόμισμα είναι αρκετά φθαρμένο, πιστεύουμε ότι εδώ ξαναβλέπουμε τη σύνθεση βωμού-φρυγικού πύλου, που είδαμε προηγουμένως στις δύο «ψευδο-αυτόνομες» κοπές (εικ. 1 γ και 1 δ) και στο νόμισμα του Λουκίου Ουήρου (εικ. 3). Ο Σεπτίμιος Σεβήρος, στον οποίο ανήκει η κοπή του Μονάχου, ευνόησε όχι μόνο τη μητρική, αλλά και άλλες ανατολικές λατρείες, όπως του Μίθρα και των αιγυπτίων Θεών¹⁵.

Αν και η ενασχόληση με τη μητρική λατρεία και τα φρυγικά μυστήρια χρειάζεται προφανώς γνώσεις θρησκευολογίας, θα επιχειρήσουμε, παρά ταύτα, να προχωρήσουμε ένα βήμα ακόμα. Αφού το ανάγλυφο από το Glanum, στην Provence της Γαλλίας, θεωρείται ότι βρίσκεται πάρα πολύ κοντά στα λυχνάρια της Πάτρας και της Σπάρτης με τον θνήσκοντα Ἄττη¹⁶, ας εξετάσουμε ένα ακόμα ανάγλυφο, πάλι από τη Γαλλία, από το Régigueux (Vesunna) (εικ. 8). Πρόκειται για μια παράσταση γνωστή στους ειδικούς, η οποία κοσμεί τη μία πλευρά ενός ταυροβολικού βωμού, και χρονολογείται στο 2ο αι. μ.Χ. Περιγραφή και ερμηνεία της παράστασης περιλαμβάνονται σε άρθρο του Ch. Picard με τον τίτλο: *Sur quelques documents nouveaux concernant les cultes de Cybèle et d'Attis: Des Balkans à la Gaule*¹⁷. Σύμφωνα με την περιγραφή του Picard, το μπούστο του Ἄττη μοιάζει να έχει τοποθετηθεί πάνω σε φορητό βωμό. Ο βωμός είναι σκεπασμένος με κροσσωτό ύφασμα και στηρίζεται σε βάθρο. Ο διαπρεπής ερευνητής σημειώνει την παρουσία, στο πεδίο του αναγλύφου, ενός δευτέρου — κεντημένου — φρυγικού πύλου. Ο πρώτος φρυγικός πύλος είναι φυσικά αυτός που φοράει ο Ἄττης. Η παράσταση του βωμού του Régigueux διηγείται πολλά, όπως προκύπτει από τη μελέτη του Picard. Μήπως έχει να πει και σε μας κάτι; Αυτό το ερώτημα θα το αφήσουμε ανοιχτό.

Ας δούμε τέλος τι γράφει ο Πausανίας για το

10. Μ. Πετρόπουλος, Ἄττης και ζωδιακός κύκλος σε λυχνάριο της Πάτρας, *ADelt* 33 (1978), Μελέτες (Αθήνα 1984) 296-317, πίν. 84-85.

11. Βλ. Ph. Bruneau, Lampes corinthiennes, *BCH* 95, 1971, 483-491, αρ. 46, εικ. 46-47.

12. Για τον θνήσκοντα Ἄττη βλ. το άρθρο του M. J. Vermaseren, L'iconographie d'Attis mourant, στον τόμο 91 του έργου *Etudes préliminaires aux religions orientales dans l'empire romain (EPRO)* (Leiden 1981) 419-431, πίν. I-III.

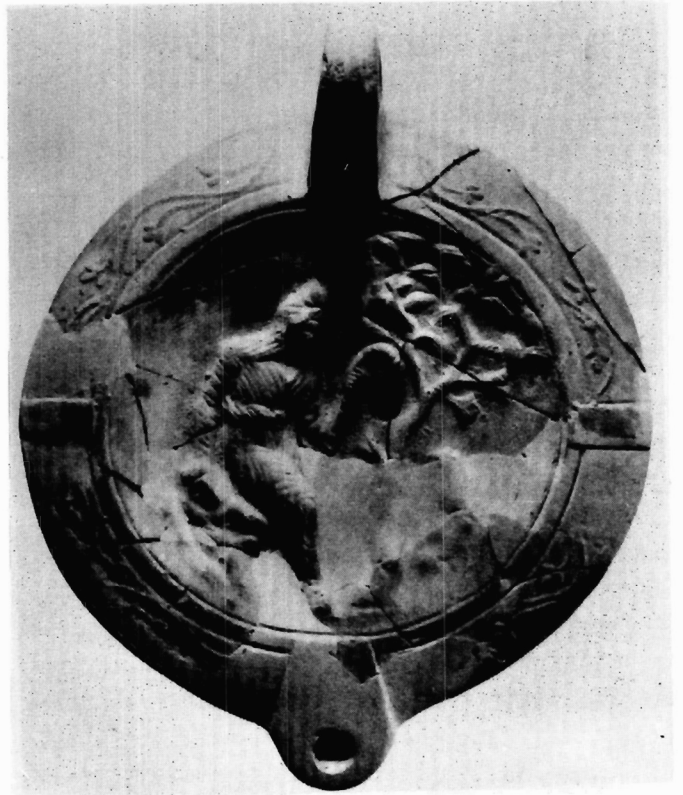
13. Παρόμοια κίστη απεικονίζεται στα πόδια αρχιερέα της Κυβέλης (archigallus), στο γνωστό κάλυμμα σαρκοφάγου του Antiquarium της Ostia. Βλ. M. J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA)*, τόμος III (Leiden 1977) 140-141, αρ. 446.

14. Ευχαριστώ τον καθηγητή Peter R. Franke και τον κ. D. Klose, που φρόντισαν την τάχιστα αποστολή εκμαγείων.

15. Βλ. M. J. Vermaseren, *Cybele and Attis, The Myth and the Cult* (London 1977) 180.

16. Βλ. Ph. Bruneau, *ό.π.* (σημ. 11), σ. 483, 486, εικ. 48.

17. *Numen* IV, 1957, 12 κ.ε. Βλ. και M. J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA)*, τόμος V (Leiden 1986) 146-147, αρ. 420, όπου δίνεται βιβλιογραφία για το βωμό, και για το ταυροβόλιο.

Εικόνα 4-6. Λυχνάρια με την παράσταση του Ἄττη από τις ανασκαφές της Πάτρας.

Εικόνα 7. Πάτρα. Σεπτίμιος Σεβήρος.

Εικόνα 8. Ανάγλυφο ταυροβολικού βωμού από το Périgueux της Γαλλίας.

Μητρώο της Πάτρας (VII. 20. 3): *Ἐρχομένῳ δὲ ἐς τὴν κάτω πόλιν Μητρὸς δινδυμένης ἐστὶν ἱερὸν, ἐν δὲ αὐτῷ καὶ Ἄττης ἔχει τιμὰς· τούτου μὲν δὴ [τὸ] ἄγαλμα οὐδὲν ἀποφαίνουσι· τὸ δὲ τῆς Μητρὸς λίθου πεποιήται. Καὶ ἡ μετάφραση: «Στο δρόμο που οδηγεῖ πρὸς τὴν κάτω πόλιν ὑπάρχει ἱερὸ τῆς δινδυμένης Μητέρας, μέσα στο ὁποῖο λατρεύεται καὶ ὁ Ἄττης. Ἄγαλμα τοῦ Ἄττη δὲν ὑπάρχει ἐμφανές· τῆς μεγάλης Μητέρας εἶναι λίθινο»¹⁸.*

Προχωροῦμε τώρα στὴν προτελευταία «ψευδο-αυτόνομη» κοπή (εἰκ. 1 ε). Ἡ κοπή αὐτὴ δὲν αντιπροσωπεύεται στο ἀνασκαφικὸ ὑλικὸ τῆς Πάτρας (1970-82), μὴ καὶ ὑπῆρχε ὅμως τὸ δείγμα στο ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος τοῦ ΕΙΕ, κρίθηκε ὅτι ἔπρεπε νὰ περιληφθεῖ, γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ σημερινὴ εἰκόνα τῶν «ψευδο-αυτόνομων» ἐκδόσεων τῆς Colonia Augusta Achaica Patrensis¹⁹. Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη ἔχουμε τὸ γνωστὸ τύπο τοῦ Καλυδώνιου κάπρου, τὴν ἐπιγραφή, καὶ στὴν ὀπίσθια πλοῖο με ἀνοιχτὰ πανιά. Ἡ ναυτιλία ἀποτελοῦσε ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἐπιλογή τοῦ πλοίου, ὡς νομισματικὸ τύπο, θέλει νὰ τονίσει τὸ ρόλο που ἔπαιζε ἡ πόλις ὡς λιμάνι καὶ ἐμπορικὸ κέντρο²⁰. Γιὰ νὰ μὴ ξεχνάμε τὸν Ἄττη, θυμίζουμε ὅτι ἡ μητρικὴ λατρεία εὐδοκίμοῦσε στα πολυσύχναστα λιμάνια, με πρῶτο παράδειγμα τὴν Ostia. Ἀπὸ τὸ Μητρώο (Campus Matris Magnae) τῆς Ostia προέρχεται τὸ περίφημο ἄγαλμα τοῦ ἀνακεκλιμένου Ἄττη τοῦ Μουσείου τοῦ Βατικανού²¹. Ἀπὸ τὸν ἐλλαδικὸ χῶρο μποροῦμε νὰ ἀναφέρουμε τὸν Πειραιά καὶ τὴν Κόρινθο.

Ἡ ἕκτη «ψευδο-αυτόνομη» κοπή τῆς Colonia Augusta Achaica Patrensis ἀντιπροσωπεύεται στο ὑλικὸ τῆς Πάτρας ἀπὸ δύο, περισσότερο ἢ λιγότερο, φθαρμένα δείγματα. Ἐτσι ἐξετάζουμε τὸ σχετικὰ καλοδιατηρημένο δείγμα τῆς Bibliothèque Na-

tionale τοῦ Παρισίου, ἐκμαγεία τοῦ ὁποίου διαθέτει τὸ ΚΕΡΑ (εἰκ. 1 στ). Μπροστὰ ἔχουμε ρόπαλο καὶ τὴν ἐπιγραφή COLAA PATR. Ἡ σύνδεση τῶν Ἀντωνίνων με τὸν Ἡρακλῆ εἶναι γνωστὴ²². Στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ νομίσματος κίστη, σχήματος κυλινδρικοῦ, με κωνικὸ κάλυμμα, μοιάζει νὰ κρέμεται ἀπὸ θύρσο. Στὸ πεδίο, ἀριστερὰ, τσαμπὶ σταφύλι καὶ, δεξιὰ, ἀδιάνγνωστο δισκόμορφο ἀντικείμενο²³. Ἡ κίστη αὐτὴ ἔχει συνδεθεῖ με τὴ λάρνακα με τὸ ἄγαλμα τοῦ Διονύσου, που ἔφερε στὴν Ἀρόη (Πάτρα) ἀπὸ τὴν Τροία ὁ Εὐρύπυλος²⁴. Ὁ Πausanias διηγεῖται ἐκτενῶς τὸ μῦθο τοῦ Εὐρυπύλου καὶ περιγράφει τὴ λατρεία τοῦ Διονύσου Αἰσυμνήτου, τοῦ θεοῦ μέσα στὴ λάρνακα (VII. 19. 1-10 καὶ VII. 20. 1-2).

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΑΓΑΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

18. Νικ. Δ. Παπαχατζή, *Πausanίου Ελλάδος Περιήγησις, Αχαϊκά καὶ Ἀρκαδικά* (Ἀθῆνα 1980) 103-104.

19. Τὸ νόμισμα ἀνήκει στὴν American Numismatic Society (Newell Collection). Εὐχαριστῶ τοὺς υπεύθυνους τοῦ ΚΕΡΑ Θ. Ριζάκη καὶ Χ. Παπαγεωργιάδου γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς ἀδειᾶς δημοσίευσης.

20. Βλ. Μ. J. Price – Bluma L. Trel, *Coins and their Cities* (London 1977) σ. 40-41, εἰκ. 60-61 καὶ σ. 84-85, εἰκ. 147, γιὰ κοπές τῆς Πάτρας καὶ τῆς Κορίνθου, ἐποχῆς Κομμόδου καὶ Σεπτιμίου Σεβήρου, με ἀπεικονίσεις τῶν λιμανιῶν τῶν δύο ἐμπορικῶν κέντρων τῆς ρωμαϊκῆς Αχαΐας.

21. Βλ. Μ. J. Vermaseren, *Corpus Cultus Cybelae Attidisque*, τόμος III (Leiden 1977) 123, ἀρ. 394.

22. Βλ. προχέιρως Μ. R. Kaiser-Raiß, *Die Stadtrömische Münzprägung während der Alleinherrschaft des Commodus* (Frankfurt/Main 1980) 45-47 (Hercules, Commodus und die Antoninische Tradition).

23. P. Gardner, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum, Peloponnesus* (London 1887) 24, ἀρ. 16.

24. Βλ. Imhoof-Blumer – Gardner, *A Numismatic Commentary on Pausanias*, σ. 75, ἀρ. 2.

SUMMARY

COLONIA AUGUSTA ACHAICA PATRENSIS

“Pseudo-autonomous” coins of Roman Patras from the excavations

While preparing a publication of Greek and Roman Imperial coins, found in excavations at Patras, I have singled out an important “pseudo-autonomous” piece (published in *Hesperia* 1989, 445-446). This coin has the legend COL AUG ACH PAT, which shows that the official name of Augustus’ colony was Colonia Augusta Achaica Patrensis and not Colonia Augusta Aroe Patrensis. The bust of Artemis Laphria on the obverse dates the coin to the Antonine period.

As a result of closer examination of the group of “pseudo-autonomous” issues of Colonia Patrensis, I arrived at the conclusion that some types can be connected with the cult of Cybele and Attis, which flourished under the Antonines. The Mother of

Gods and Attis shared a temple in Roman Patras.

Several pieces (7 out of 15) bear on the reverse a syrinx and a pedum (attributes of Attis), and on the obverse an altar topped by a Phrygian cap. The same representation of Phrygian cap on altar, being at the centre of a cult practice, is found on the reverse of a Septimius Severus coin in Munich. The evidence of contemporary lamps found in Patras is crucial. Pausanias’ remarks about the statues of Attis and Cybele (VII. 20. 3) can be taken as additional evidence.

Other types on “pseudo-autonomous” issues are associated with the cult of Dionysus and with Calydon, whence came Artemis Laphria.